

A FRANCIÁK MAGYARSÁGSZEMLELETÉNEK ALAKULÁSA A XIX. SZÁZADBAN

Írta: PALÁSTI LÁSZLÓ

On ouvre la Patrie hongroise avec un sentiment de curiosité sympathique; on apprend en la lisant à estimer et à goûter un peuple qui a plus d'un lien de fraternité avec la France... et lorsqu'on ferme le livre, on est épris d'une tristesse morne en face de tant de mâle grandeur, de vrai courage et d'irréremédiable impuissance.

(Edmond Magnier)

FRANÇOIS-SULPICE BEUDANT, a párizsi Sorbonne tanára 1822-ben kiadott művében azt írja, hogy oly sok akadály ellenére is már elég nagy számban jelentek meg Magyarországról szóló munkák [1]. Honfitársai azonban még így is általában igen keveset tudtak Magyarországról és a magyarságról. Mindamellett a franciáknak a magyarságról alkotott véleménye általában nem volt kedvezőtlen a XIX. század elején. A magyar vitézség híre, mely a hazáért és a szabadságért vívott hosszú és hősies küzdelmek során már annyiszor bejárta Európát, Franciaországban sem merült feledésbe. A század elején PIXÉRECOURT-nak, »a melodráma apjá«-nak Tékéli ou le siège de Montgatz című történelmi melodrámjára íránt a darab témája miatt hatalmas tömegérdeklődés nyilvánult meg. A darabot Párizsban 430-szor, vidéken pedig 904-szer adták elő [2]. Érthető tehát, ha a magyar névvel kapcsolatosan a *vitéz* szónak mint diszítő jelzőnek gyakori használata Franciaországban is elterjedt: Vous ne trouverez dans aucun pays de l'Europe un peuple qui ait conservé ce caractère belliqueux, qui du premier au dernier homme soit éminemment cavalier comme A' vitéz magyar nemzet, »la vaillante nation magyare«, ainsi qu'on dit toujours, írja Auguste de Gérando [3].

1741-ben játszódott le a pozsonyi várban a nevezetes Moriamur pro rege nostro-jelenet, mely francia földön is nagy visszhangot keltett és a magyar név előtt a *chevaleresque* szónak diszítő jelzőként való széleskörű, gyakori használatát eredményezte. A rendeknek a királynő felé tett aulikus gesztusáról Montesquieu is megemlékezett [4]. ANTOINE-MARIN LEMIERRE, a klasszikus tragédiának ez a híres epigonja sem mondhatta el úgy akadémiai székfoglaló beszédét 1781-ben, hogy fel ne elevenítse a pozsonyi várbeli jelenetet [5]. Ez a barokk-kor egész szellemét összesűrítve kifejező

theatrális jelenet a XIX. század franciáinak emlékezetében is még igen elevenen élt. SAYOUS szerint Franciaországban egy népnek sem maradt ismeretlenebb a történelme, mint a magyaroké, melyből — írja SAYOUS — a franciák előtt csak két epizód ismeretes: Hunyadi János és a »híres« Moriamur pro rege nostro Maria-Theresia [6]. Ennek az Európaszerte ismertté lett jelenetnek az emléke a század elején a franciák körében olyan elevenen él, hogy — BEUDANT kijelentése szerint — »még mindig felvilágyozza a lelket« [7]. Nyilvánvalóan a pozsonyi várban lejátszódott esemény adta azt a gondolatot Pixérécourt-nak, hogy a már említett melodramájába hasonló jelenetet szőjön bele. Drámájának harmadik felvonásában van az a jelenet, amelyben a haditanácson résztvevő tisztek Alexinának, Thököly feleségének ünnepélyes fogadalmat tesznek, hogy az utolsó leheletükig védeni fogják a várat. Ezt az egyezést már a korabeli kritika is észrevette. LEPAN, az egyik kritikus meg is említi a Courier des Spectacles-ban, hogy a tisztek esküje emlékezteti őt e »lovagias nemzet« Mária Terézia előtt tett esküjére.

A magyarságról kialakult kép kedvező vonásai mellett azonban — egyelőre még nagyjából német források nyomán — olyanok is kezdtek kirajzolódni, amelyek később teljes élességet nyerve a magyar népnek, a magyar név hírnevének rendkívül sokat ártottak. A bécsi udvar kezdeményezésére ugyanis már II. József alatt propaganda indult meg a magyarság »forrongásával szemben« [8]. Ebből a célból magyarellenes röpiratok jelentek meg, melyeknek szerzői — köztük nem egy esetben magyar is. — torzképet festettek a magyarságról: »A magyarságról így kerül a velünk szomszédos németiség közé az a gyűlöletes kép, írja SZEKFÜ GYULA, mely ettől kezdve egy századon keresztül a mai napig folyvást kísért . . . Míg korábban a magyart a török elleni védelem szimpátikussá tette a németiség szemében, s míg ez a szimpátia a XVIII. században sem kisebbedett, most e fércművek és bérénc íróik hatása alatt, akik a magyart gyalázva ügyesen hízlelgnek a németiség nemzeti öntudatának és felvilágosodásának, hirtelen, betörésszerűen terjed el a német művelt körökben a magyarság rossz híre.« [9]. Ezzel kapcsolatosan SZEKFÜ megemlíti, hogy a »német geográfus Hacquet amily ellenszenvvel fordul el a magyarságtól, oly előszeretettel és gyöngédséggel karolja fel a hazai nem-magyar szláv népeket s azok etnográfiai sajátosságait . . .« [10].

A magyarságnak a német művelt körökben kialakult rossz híre kezdett átszivárogni Franciaországba is. A francia közvéleményt a Hóra-féle felkelés ebben az irányban egyébként is jelentős mértékben befolyásolta. A francia közönség eleinte az újságok közleményeiből értesült a felkelésről [11]. Később metszetek népszerűsítették a felkelést és annak vezetőit [12]. A román OCTAVIAN BEU szerint a Hóra-féle felkelés a párizsi parlamentben 1784-ben vita tárgya volt [13]. Jellemző a felkelésnek franciaországi visszahangjára az a röpirat is, mely 1785-ben Dublinban francia nyelven jelent meg [14]. Az ismeretlen szerző, aki valószínűleg francia volt s Rousseau és Locke filozófiájának követői közé tartozott, Hórában a népszabadságért küzdő vértanút ünnepli s röpiratában a következőkre kéri II. Józsefet: »Ha ezek a nemesek ellene szegülnek emberbaráti szándékaidnak, abban az esetben engedd át ezt az országot a saját végzetének;

Janet-Lange-nak *La Hongrie ancienne et moderne* c. műben megjelent rajza Zrínyi Ilonáról, akit Pixérécourt *Tékéli ou le siège de Montgatz* c. melodramájában Alexina néven szerepeltet.

hagyd , hogy a rabszolgák fegyvert fogjanak a zsarnokok ellen és a hamar véget fog érni . . . »

A XIX. század elején a magyarság tehát hazáját és a szabadságot forrón szerető, vitéz, lovagias nép hírében állt Franciaországban. Kiegészítette még ezt a képet a büszkeség és a századokon át sokat emlegetett és időnként valósággal fogalomszámba menő pompaszeretet vonása. A Hóraféle felkelésről szóló hírek hatása alatt azonban ekkor már kezdett kirajzolódni a köztudatban a nemzetiségeket elnyomó magyar alakja.

Mást ezenkívül a századeleji franciák a magyarokról nemigen tudtak. Hazánk egyenesen terra incognita volt előttük. Jellemző, hogy ez a meghatározás a múlt században már valósággal közhely számba ment. 1835-ben éppen Terra incognita címmel jelent meg hazánkról német nyelven felvilágosító céllal írt munka, melynek előszavában a következőket olvashatjuk: Im Auslande vollends gelten die Ungarn nur als bärtige Oesterreicher, und der Magyare ist oft unschlüssig, ob er über die abentheuerlichen Ansichten der gebildetesten Männer unwillig werden oder lachen soll. Fast sollte man glauben, unsre Herren, die doch so häufig das Ausland durchkreutzen, legen mit ihrem Vorrathe an Rauchtabak auch ihr Ungerthum an den Barrieren ab, oder beschäftigen sich im Auslande mit ganz andern Dingen, als Licht über unsre Verhältnisse zu verbreiten [15]. Terra incognita-nak nevezte Magyarországot KOSSUTH LAJOS is abban a levelében, amelyet 1857-ben CHARLES-LOUIS CHASSIN-hez, francia publicistához, a magyar ügy egyik leglelkesebb külföldi védelmezőjéhez írt. Ebben a levelében KOSSUTH a következőket állapítja meg: Avant vous ma patrie était une »terra incognita« pour les Français. Grâce á vos soins elle ne l'est plus [16].

Sajnos, azok a megállapítások, amelyeket a XIX. században mind francia, mind magyar részről tettek, arról tanúskodtak, hogy a franciáknak Magyarország nemcsak CHASSIN fellépését megelőzően volt terra incognita, hanem nagyrészt azután is az maradt. A század egész folyamán az egyik kijelentés a másikat követte a franciák részéről arra vonatkozólag, hogy Franciaországban nem, vagy nem eléggé ismerik Magyarországot és a magyarokat. FRANÇOIS-SULPICE BEUDANT a már említett művében sajnálkozva állapítja meg, hogy Magyarország még mindig egyike Európa azon országainak, amelyet a franciák a legkevésbé ismernek [17]. Chassin »grand peuple méconnu«-nek nevezi a magyarokat és szemrehányásokat tesz honfitársainak a magyarsággal kapcsolatos siralmas tájékozatlanságuk miatt [18]. CHARLES DE MONTALEMBERT Eötvös Józsefhez intézett levelében arról ír, hogy honfitársainak »nagy része mitsem tud Magyarországról« [19]. A század végén RAOUL CHÉLARD ugyancsak arról panaszkodik 1891-ben megjelent La Hongrie contemporaine c. művének előszavában, hogy Európa országai között a legkevésbé vagy inkább a legrosszabbul ismert föld Magyarország. Az írók közül CLÉMENTCE ROBERT is így vélekedett. Regényének [20] magyar szereplői közül Kossuth és Kastély Imre (Emeric Kastely) szintén úgy nyilatkoznak, hogy Magyarországot és a magyarokat nem ismerték Európában az 1848-as forradalom kitörése előtt. Az író nyilván nem ok nélkül adta ezeket a panaszos szavakat regényalakjainak ajkára.

Magyar részről ugyancsak sokan mutattak rá a magyarsággal kapcsolatos tapasztalható ismeretlenségre. HUGO KÁROLY 1848-ban a következőket írta haza Párizsból: »Mindenkor bántott engem, hogy itt a magyarokat nem ismerék, sőt mi rosszabb, egészen félreismerik.« [21]. PULSZKY Ferenc Életem és korom címmel megjelent visszaemlékezéseiben többször tesz említést erről az ismeretlenségről. A »szegény francia államférfiak, írja PULSZKY, akik a sors szeszélye által rövid időre a kormány élére állítottak... árva fejük tökéletesen elkábult. Nem tudták kinek higgyenek; alig hitték el, hogy létezik igazán egy magyar nemzet...« [22]. TELEKI LÁSZLÓ is arról panaszkodott Pulszkynak, hogy »mennyi baja volt, míg a franciákkal meg tudta értetni ügyeinket« [23].

A század második felében, amikor a magyarsággal kapcsolatos ismeretlenség egyre nagyobb mértékben érezte hatását, az aggasztó jelek hatása alatt a Pesti Hírlap egyik száma 1885-ben arra hívta fel a magyar közvélemény figyelmét, hogy szláv és román példára valamit tenni kell, mert Magyarország még mindig ismeretlen Franciaországban [24]. Ez az ismeretlenség, amint a nyilatkozatok mutatják, a XX. század elején sem tűnt el. Nem sokkal az első világháború kitörése előtt a Revue de Hongrie egyik számában még mindig ilyen megállapítás olvasható: Nous sommes totalement ignorés de l'étranger. Tout ce qui se dit et s'écrit sur nous révèle la plus complète ignorance [25].

Ennek a tudatlanságnak az okát a század elején elsősorban Magyarország Franciaországtól való távoli fekvésében kell keresni. A Magyarországra való utazás az akkori közlekedési viszonyok között hosszú és fárasztó volt. Magyarország területén is az utazás más országokhoz viszonyítva sok akadállyal járt. Ha valakinek az volt a szándéka, hogy Magyarországot beutazza, annak — BEUDANT megállapítása szerint [26] — előre fel kellett készülnie minden nélkülözésre. Érthető tehát, hogy ilyen körülmények között nemigen lehetett szó arról, hogy Magyarországot és a magyarságot francia részről minél többen megismerhessék személyes, közvetlen tapasztalatok alapján.

De riasztólag hatottak azok a hírek is, amelyek arról szóltak, hogy Magyarország éghajlata rendkívül egészségtelen [27] és hogy Magyarország az idegenek temetője [28]. BEUDANT magyarországi tapasztalatai alapján határozottan cáfolta ezeket a híreszteléseket [29].

A franciák részéről Magyarországgal és a magyarsággal kapcsolatosan megnyilvánuló tájékozatlanságnak másik oka a külföld iránti érdeklődésük csökkenésével, az utazási kedvük ellanyhulásával magyarázható. A »külföldön való tekergésnek s megtelepedésnek a Frantzokkal együtt született nagy szerelme«, ahogyan SÁNDOR ISTVÁN jellemezte őket [30], mintha eltűnt volna. Az a jellemzés, amelyet LOUIS VILLAT adott százdunk franciáiról, pontosan ráillik a múlt század franciáinak többségére is: Mais ce pays [31] est loin et cette langue n'a point d'analogie avec la nôtre. De là, chez le Français moyen, peu habitué à sortir de chez lui, peu familiarisé avec la géographie et avec les langues étrangères, des ignorances étranges et de coupables erreurs. Qui pourrait affirmer aujourd'hui que, pour chacun de nos contemporains, les pays de l'Europe centrale représentent quelque chose de bien net et d'absolument défini? [32]. CHARLES DE MONTALEMBERT Eötvös Józsefhez intézett levelében nemcsak azt álla-

pítja meg, hogy honfitársainak »nagy része mitsem tud Magyarországról«, hanem azt is, hogy »nem is érdeklődik utána« [33].

Erthető tehát, hogy CHASSIN méltatlankodva mutat rá erre a francia tulajdonságra és kéri honfitársait, hogy ne hanyagolják el mások megismerését [34]. ZOLA egészen őszintén bevallotta ezt a rossz szokást Pekár Gyulának, amikor kijelentette neki, hogy »ők franciák, olyan ostobák (si bêtes), nem tudnak Franciaországon kívül semmiről!« [35].

A múlt század folyamán, amint láttuk, a magyarok közül többen panaszkodtak amiatt, hogy Magyarország és a magyarság ismeretlen volt Franciaországban. Magyarország és a magyarság megismertetésére azonban magyar részről nem fordítottak gondot olyan mértékben és főleg olyan módon, ahogyan azt a szomszéd népek tették. A század végén. RAOUL CHÉLARD figyelmeztette is a magyarságot az e téren tapasztalható hibákra és jóakarátúan a következőket tanácsolta: Que les Hongrois viennent chez nous sans sans négliger le reste de l'Europe occidentale, l'Angleterre et l'Allemagne; — ils ne voyagent, en effet pas assez, ou, s'ils le font, sont animés de parti pris, leur nationalisme leur faisant tirer des satisfactions d'amour-propre de faits purement matériels et extérieurs, qui les empêchent de saisir les rapports intimes, le côté intellectuel, raisonné, des vieilles civilisations occidentales, d'où le sentiment d'isolement qui prend généralement les étrangers en société des Magyars; ils n'ont pas encore, ni l'expérience, ni l'habitude des sociétés constituées depuis de longs siècles; — que, entre tant de leurs jeunes gens qui vont faire leurs études à Graz et dans la capitale autrichienne, il en vienne à Paris; qu'ils s'y mêlent, comme font les Roumains et les Slaves, aux étudiants français; qu'ils apprennent notre langue au lieu de cultiver la leur au Grand Café; si par hasard ils passent par Paris; que leurs aristocrates qui, eux, la parlent si bien, s'habituent à vivre une partie de l'année chez nous, toujours comme font les autres, et nous irons chez eux; et bientôt on ne parlera plus en France, et chez les autres nations civilisées, de la Hongrie comme d'un pays dont on a vaguement entendu parler [36].

A bécsi udvarnak is nagy része volt abban, hogy Magyarország hosszú időn át ismeretlen maradt a külföld előtt. A bécsi politikai körök ugyanis igyekeztek az országot a külföldtől elzárni. Ha ajánlatosnak tartották, az idegeneknek Magyarországra való beutazása elé akadályt gördítettek és általában igyekeztek meggátolni kapcsolatok kiépítését a külfölddel. Osztrák részről egyébként mindig idegesen reagáltak ilyen irányú kísérletekre. Így az osztrák sajtó sem nézte sohasem jószemmel a francia—magyar barátkozást és annak megakadályozására törekedett, azt bizonyítgatván, hogy a magyarok francia-barátsága nem őszinte. Az osztrák sajtónak ilyen kísérleteit a legtöbb esetben siker koronázta [37].

Az osztrákok körében elterjedt hírek Magyarországot és a magyarságot eléggé kedvezőtlen színben tüntették fel. BEUDANT már többször idézett művében ki is tér ezekre a híresztelésekre, így pl. Magyarország állítólagos egészségtelen éghajlatára is és ezt cáfolva a következőket írja: »... ebben az országban való tartózkodásom alatt soha nem éreztem annak az egészségtelen éghajlatnak hatását, amelyre vonatkozóan gyakran látam utalásokat a könyvekben és amelyről még Bécsben is ezernyi képtelen mesét hall az ember« [38].

Franciaországban Magyarországgal és a magyarsággal kapcsolatosan mutatkozó tájékozatlanság rendkívül kedvezett a téves vélemények és különböző mende-mondák elterjedésének. KOSSUTH Chassin-hez intézett és már említett levelében még a következőket írja: Des idées étrangement confuses, des préjudices [39] bizarres étaient en vogue sur son compte [40]; vous les avez éclaircis, rectifiés; enfin vous lui avez fait justice dans son passé, comme dans son avenir. Merci au nom de ma nation! [41]. KOSSUTH szerint tehát »meglepően zavaros fogalmak és különös előítéletek« voltak elterjedve hazánkról Franciaországban Chassin fellépése előtt.

Felmerül a kérdés, vajon miféle »meglepően zavaros« fogalmakra és »különös« előítéletekre célzott KOSSUTH ebben a levelében. Az alábbiakban néhány jellemző példát említünk meg, melyek feleletet adnak erre a kérdésre. Mielőtt ezekre rátérnénk, azt még kell jegyeznünk, hogy ilyen különös hiedelmek KOSSUTH fent idézett kijelentése után is éltek a franciák körében.

Ezek a hiedelmek, melyek politikai, néprajzi, földrajzi, jogi, művelődési stb. természetűek voltak, a franciák nagyfokú tájékozatlanságáról tanúskodtak. Ez a tájékozatlanság rendkívül leverőleg hatott Pulszky Ferencre, amikor Párizsban Lamartine estélyén, ahová Teleki László kíséretében ment el, találkozott L'herbette francia képviselővel, a magyar ügy egyik támogatójával, aki azonban azt hitte, hogy Erdély Törökországhoz tartozik. PULSZKY erről a találkozásról a következőket írja: »Tehát azon francia, kiről Teleki azt hitte, hogy ő ismeri legjobban a magyar viszonyokat, s ki maga készült az interpellatióra, úgy tudta, hogy Erdély Törökországhoz tartozik! Itt bizony nem igen lehet reményünk, hogy ügyeinkkel komolyan foglalkoznának.« [42]. Jellemző még egy másik eset is, amelyről szintén Pulszky emlékezik meg. Teleki László, írja PULSZKY, »többször értekezett a volt külügyminiszterrel, Bastide-dal, aki végtére kijelentette; hogy most érti ügyünk egész igazságát, sőt meg van győződve, hogy győzni fogunk s Franciaország is kész lesz bennünket segíteni, mihelyt belzavarait rendbe hozza, különösen, ha mi a katolikus szlávok élén folytatjuk ellentállásunkat; s midőn Teleki megjegyezte, hogy ez nem igen biztató, hiszen nem vagyunk szlávok s ő maga is protestáns, csakúgy mint Kossuth; Bastide nagyon csodálkozott, mert azt hitte, hogy a magyarok úgymint a lengyelek, igen erős katolikusok s a szlávok közt a legkifejtettebb nemzet« [43]. Ez a hiedelem eléggé elterjedt lehetett, mert pl. STANISLÁŠ BELLANGER is Les Étrangers à Paris c. művének a magyarról szóló fejezetében a magyarokra vonatkozóan olyan véleményt idéz, mely a magyarságról mint »szép szláv faj«-ról tesz említést. HUGO KÁROLY viszont, amikor bosszankodva írta Párizsból haza, hogy a magyarokat Franciaországban nem ismerik, megjegyezte még, hogy »az osztrákokkal zavarják össze« [44]. Míg a század első felében a magyarokat nem egy esetben a szlávokkal és az osztrákokkal tévesztették, a század végére már a cigányokkal is azonosították [45].

Elég különös volt az a hiedelem is, amelyről IRÁNYI DÁNIEL adott hírt 1867-ben Párizsból küldött beszámolójában, melyben többek között a következőket írta: »Sőt csak minap oly úri egyénre akadtam, ki azt gondolta, hogy valamennyi magyareredetű lakosa hazánknak nemes.« [46].

A magyarságról elterjedt különös hiedelmek között olyanok is voltak, amelyek már a fantasztikus mesék világába tartoznak. Ilyen a magyarországi vámpírokról elterjedt hiedelem is, mely Franciaországban még a XVIII. században terjedt el, amikor, amint IPOLYI ARNOLD írja, a »külföldi litteraturát a magyarországi vámpyrokról tudósítások módon felül foglalkodtatták«[47]. A francia sajtóban így jelent meg osztrák, illetőleg német források nyomán több háborzongató tudósítás állítólagos magyarországi vámpírokról. [48] Ezeknek létezéséről elterjedt tévhit a XIX. században is tovább élt. Az idősebb DUMAS Horvátország, Szerbia és Lengyelország mellett Magyarországot is a vámpírok »klasszikus« földjének (terre classique des vampires) nevezte. [49] Dumas-t különösen érdekelt ez a babona. AUGUSTE MAQUET-val együtt *Le Vampire* címmel fantasztikus drámát is írt, amelyet 1851 december 30-án mutattak be Párizsban az *Ambigu-Comique*-ban. Magáról a darabról azonban — A. Parrant megállapítása szerint — a címén kívül többet nem lehet tudni. [50]

A magyar vámpírokról elterjedt tévhitet csak erősítette CHARLES-ATHANASE WALCKENAERNK az az alaptalan, de széles körben ismertté lett állítása, mely 1826-ban *Lettres sur les contes de fées* címmel megjelent tanulmányában látott napvilágot. WALCKENAER szerint a francia népmesék emberevő szörnyetege nevét (ogre) a régi magyarokról kapta, akik kalandozásaik során a mai Franciaország területének egyrészt is végig portyázták. Bár neves francia nyelvészek az ogre szó származtatását illetően más álláspontra helyezkedtek [51], WALCKENAERNK ez az állítása elterjedt és századunk elején új erőre kapva még egyes francia tankönyvekbe is belekerült. [52]

A XIX. századi franciák magyarságszemléletének alakulására a legnagyobb hatást az 1848-as forradalom és az azt követő szabadságharc gyakorolta. A magyarság hősi küzdelme a hazáért és szabadságért különösen nagy visszhangot keltett Franciaországban, a közvélemény többségét jelentő haladó szellemű franciák körében. [53] Abban a képben, mely a francia közvéleményben a magyarságról kialakult, a hősi, de tragikus véget ért harc nyomán újra teljes fénnel ragyogtak a már hagyományossá vált vonások: hazaszeretet, szabadságszeretet, vitézség. Ezeket tartják a XIX. század franciái a magyarok legjellemzőbb vonásainak. Ezzel a véleménnyel tértek vissza hazájukba a francia utazók Magyarországról, ennek a véleményüknek adták kifejezést a történelmi, földrajzi, egyéb művek, tanulmányok, cikkek szerzői. Ez a szemlélet tükröződik a szépirodalmi és művészeti alkotásokban is.

A franciák véleménye szerint a magyarokat forró hazaszeretet, mély nemzeti érzés, büszkeséggel párosult nemzeti öntudat jellemzi. Ebben a tekintetben francia vélemény szerint minden más népet felülmúlnak. [54] A hazaszereteten a magyar és magyar között nem tapasztalnak különbséget [55]. A franciák megállapítása szerint a magyarok hazaszeretete a legváltozatosabb módon és mértékben fejeződik ki: büszkén vagy gögösen, szenvedélyesen, lángolón, féktelenül, fanatikusan. [56] E megfigyelések eredménye az a sok jelző, amelyet a franciák a magyarság hazaszeretetének megjelölésére használnak. ULBACH és COPPÉE az 1885. évi országos kiállítás alkalmával adott banketten mély megatódottsággal Magyarországot a hazaszeretet hazájának nevezte. [57]

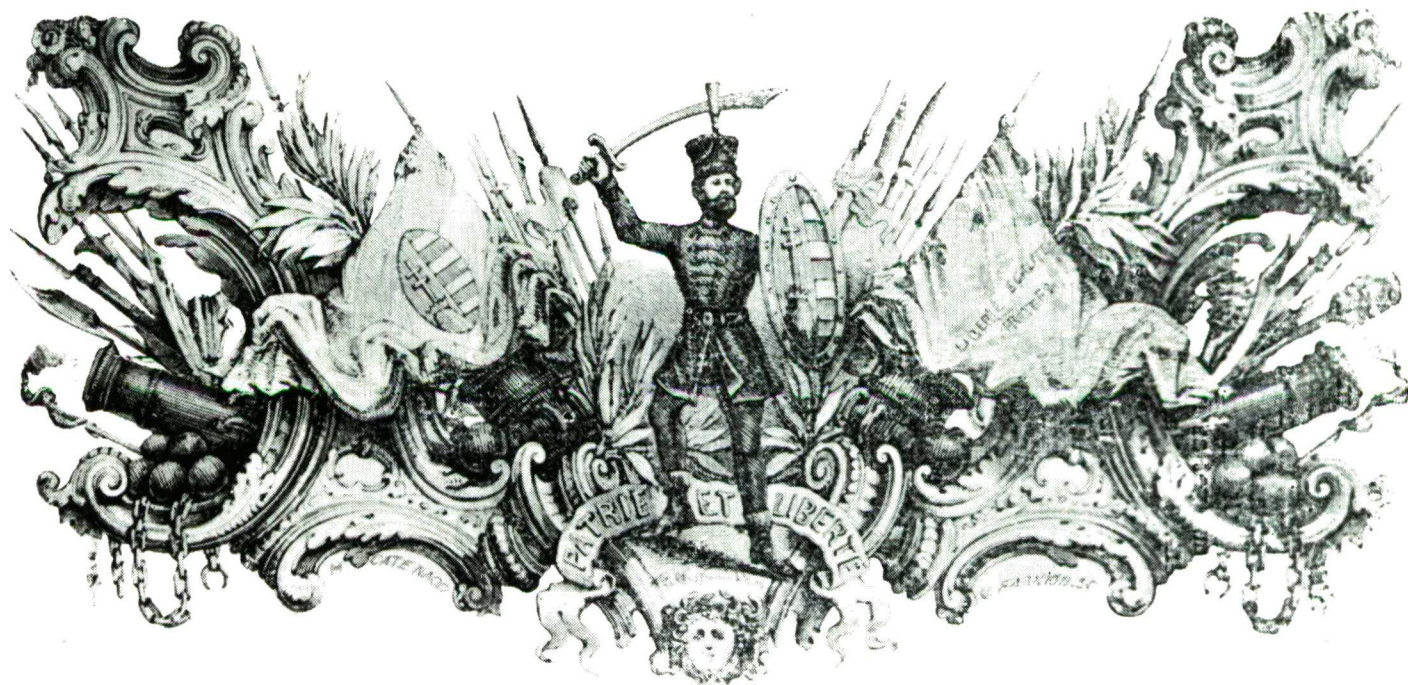
A század második felének francia regényírói közül CLÉMENCE ROBERT, GUSTAVE DE LA TOUR, JULES CLARETIE és JULES VERNE-nek magyar tárgyú műve tükrözi jellemzően a korabeli francia közvéleménynek magyarságszemléletét. CLÉMENCE ROBERT Kossuthját, Kastély Imrét, GUSTAVE DE LA TOUR Raikocsi alispánját és Farkas Lászlóját, JULES CLARETIE Várhely (Zilah) Andrását; JULES VERNE Sándor Mátyását a hazaszeretet tüze fűti. CLÉMENCE ROBERT debreceni magyarjai a hazát ábrázoló szobor előtt, amelyet az írói képzelet állított Debrecen egyik térére, kalapjukat megemelve haladnak el.

GUSTAVE DE LA TOUR magyar tárgyú műveiben személyes tapasztalatok és élmények alapján rajzol képet honfitársainak a magyarságról. Scènes de la vie hongroise című regényében a főalakokban a magyarnak három típusát rajzolta meg. Annak a típusnak, amelyik a független magyar állam megvalósítását tűzte ki maga elé célul, Raikocsi alispán, a »megyebeli magyar nemesség bálványa« a képviselője. LA TOUR Raikocsit a hazáját végtelenül szerető, szenvedélyesen politizáló magyar embernek rajzolja, akiben jellemzően testesül meg a kossuthi elv: Török, de nem hajlik. A magyarságra is jellemzőnek tekintett hibáit a hazáért és a szabadságért hozott halálával egyenlíti ki. Az életnek a hazáért, a nemzeti becsületért való feláldozása jellegzetes magyar vonás LA TOUR más magyar alakjainál is. A Scènes de la vie styrienne című elbeszélése magyar szereplőjének, Farkas Lászlónak még a halála előtt is ezek az utolsó szavai: Eljen Magyarország!

VERNE GYULÁnak Sándor Mátyását és annak két társát az egész magyar nép támogatja. »A hadseregben minden, mondja Sándor Mátyás, ami a vérünk, ami magyar vér, velünk van. Ki az a régi magyarok ivadékaik közül, akinek szíve meg ne dobbanna a háromszínű lobogó láttára.« [58] Sándor Mátyás, Zathmár László és Báthory István bátran kockáztatják életüket a haza ügyéért és nem rettentik meg őket az ellenük hozott halálos ítélet sem. »A haza mindenek előtt... mindenek fölött«, mondja Sándor Mátyás. [59]

A magyarok szabadságszeretetét maga LAMARTINE is ismételten megemlítette abban a beszédében, amelyet 1848. március 15-én mondott DOBSA LAJOS és HUGO KÁROLY által vezetett 300 tagú üdvözlő küldöttség előtt. »Ha Franciaországnak szüksége volna, mondotta LAMARTINE válaszában, hogy értesítsék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvériségi szellemről, mely az önök nemzetét lelkesíti, szerencsésnek tartanám magamat erről tanúságot tehetni. En keresztül mentem az önök hazáján, tanúja voltam ezen nagy nemzet pásztorai és egyszersmind hősi erényeinek... mi önöknek tiszteletünket nyilvánítjuk azon régi szabadság iránt, melyet oly bölcsen, és dicsőségesen fenntartottak hazájukban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek, még inkább növekedik azon rokonszenv által, melyet önök tanúsítanak.« [60]

Amikor kezdetét vette a szabadságért folytatott küzdelem, a francia közvélemény liberális szellemű tábora a magyar népben és Kossuthban a szabadság bajnokát ünnepelte. Amikor pedig a túlerő győzött, MICHELET a magyar nemzetet a szabadságért folytatott hősi küzdeleméért Auguste de Gérandonról irt nekrológiájában »Franciaország nővéré«-nek nevezte el. [61]

A magyarság allegorikus ábrázolása az 1851-ben Párizsban megjelent *La Hongrie ancienne et moderne* c. mű belső címlapján. (Részlet a Catenacci által rajzolt címlap-keretből.)

A szabadságharcnak hatalmas visszhangja volt külföldön és ez a tragikus vég után csak tovább fokozódott. »A magyar név, írja PULSZKY, akkor támadt fel Európában, midőn otthon eltemették.« [62] A magyar emigránsokat, jellemzően a magyar ügy népszerűségére, mindenütt a legnagyobb szívélyességgel és szeretettel fogadták. Klapka tábornok olyan népszerű volt Angliában, hogy a Revue de Hollande 1916. évi szeptemberi száma szerint »a szülők nagy számban keresztelték erre a névre gyermekeiket.«

Mivel a liberális írók a szabadságharc és az azt követő elnyomás idején Magyarországot az európai szabadság védőbástyájának kezdték nevezni, az Európaszerte régóta ismert szállóigének új változata született meg: Magyarország a szabadság védőbástyája. [63]

A történelmi, földrajzi és egyéb művekben, tanulmányokban, cikkekben alig foglalkoznak úgy a magyarokkal, hogy meg ne említenék a magyarság szabadságszeretét. A magyarok irodalmi ábrázolásában jellegzetes magyar vonásként szerepel a szabadságszeretét. Mme LOUISE COLET Ha Hongrie című versében [64] a magyarságot mint a szabadság messiását, ALEXIS CHAMPAGNE pedig mint a szabadság védelmezőjét ünnepli [65]. JACQUES NORMAND 1879-ben írt Aux Inondés de Szégedin c. alkalmi költeményében szintén megemlíti a szabadságszeretét.

O frères hongrois.....

Nous l'aimons, votre race fière
Au sang chaud, bouillant, indompté,
Éprise d'air vif, de lumière,
De soleil et de liberté!

A regény- és színműirodalomban a magyar szereplők egyik közös jellemvonása a szabadságszeretet. LA TOUR magyartárgyú művei magyar alakjainak szeme előtt a szabadság, a haza függetlenségének gondolata lebeg. Még az aulikus beállítottságú Aldany Pál sem tudja az életet szabadság nélkül elképzelni. Raikocsi szerint pedig, a magyarok vallása »az igazság és a szabadság«. CLÉMENTE ROBERT említett műve a magyar szabadsághősök regényes apothozisa. JULES CLARETIE Várhely (Zilah) Andrását éppen úgy, mint VERNE magyar regényalakjait, a szabadságszeretet jellemzi.

A XIX. század franciái a hazaszeretet és szabadságszeretet mellett a vitézséget tekintik még a magyarság különösen jellegzetes vonásának. A magyarságban katonanépet látnak. A magyar, írja STANISLAS BELLANGER, »katonának születik és batornak«. A magyarokat tetteik alapján harcratermett, bátor, vitéz, hősi népnek jellemzik. Erről a szemléletről tanúskodik a különböző jelzők szinte állandó használata: belliqueux, guerrier, militaire, martial, courageux, intrépide, téméraire, brave, vaillant, héroïque. A nagy francia történészek közül MICHELET-nek és CHASSIN-nek, a geográfusok közül RECLUS-nek a magyarok vitézségével kapcsolatosan tett megállapításai különösen jelentősek. MICHELET a magyar nemzetet a vitézség arisztokráciájának nevezte el. A két Zrinyi alakja arra készítette LA TOURT, hogy megírja a magyarok vitézségét dicsőítő tanulmányát: Les Zrinyi.

Az irodalmi alkotások a magyar szereplőket, illetőleg a magyarokat bátraknak, vitézeknek ábrázolják. Így pl. CLÉMENTCE ROBERT regényének magyarjai is kitűnnek bátorságukkal és vitézségükkel. A regény egyik szereplőjének, Kastély Imrénének önmagáról mondott szavaival a szerző volta-keppen a magyarokat akarja jellemezni: «ma jó polgár, holnap vitéz katoná, ime az egész életem.» [66] JULES CLARETIE is Le Prince Zilah című művének magyar regényalakjain keresztül a magyarokat vitéz, hősi népként ábrázolja. Ennek a felfogásának egyébként a regényen kívül is kifejezést adott. [67] VERNE GYULA Sándor Mátyásának szintén egyik fő jellemvonása a bátorság, a veszélyek félelemnélküli vállalása. Amíg erdélyi birtokán élt, veszélyes vadászatokban keresett kielégülést »harcias ösztönei számára«.

A XIX. századi francia közvélemény a hazaszeretet, szabadságszeretet és vitézség mellett a lovagiasságot és a büszkeséget is mint a magyarokra különösen jellemző vonásokat tartotta számon. Ezzel a szemlélettel nemcsak a század elején találkozunk. 1866-ban IRÁNYI DÁNIEL azt írta Párizsból, hogy a Franciaországba érkező magyar »kitűnő fogadtatásban részesült. Lovagias és vitéz nemzet tagjának hívék, s mint ilyet szívesen látták mindenütt« [68]. A magyarság lovagias hírének a XIX. századi francia közvéleményben való széleskörű elterjedését mutatja az is, hogy francia részről szólásszerűen mint »lovagias magyar nemzet«-ről beszéltek a magyarokról. Lovagias népként nevezte a magyarokat pl. LOUIS RATISBONNE is, amikor 1889-ben a Párizsba érkezett 850 főből álló magyar csoport vezetőinek üdvözlő szavait megköszönte [69].

A magyarság lovagias híre egyes magyarvonatkozású irodalmi alkotásokban is tükröződött. A lovagiasság az egyik vonása VICTOR MEIGNAN Kappanyai grófjának éppen úgy, mint DASH grófnő Georges Minsky (Fragments des souvenirs d'un vieux militaire) című novellájában szereplő Minsky Györgynek [70].

Mme ADAM és Magyarországról szóló művének egyik kritikusa annak a véleményének adott kifejezést, hogy a lovagiasság közös jellemvonás a magyar és a francia nép jellemében [71]. FRANCIS CHARMES, mérlegre téve a magyarokkal kapcsolatosan hangoztatott lovagiasságot, úgy találta, hogy a magyarok lovagiasak ugyan, azonban inkább lovagiasabbak, mint nemeselelkűek [72].

A XIX. század franciái a büszkeséget is jellemző magyar vonásnak tartották. A *vaillant* és *chevaleresque* jelzők mellett majdnem ugyanolyan gyakran használt jelző a *fier*, *orgueilleux* is a magyar név mellett. A büszkeség hírének elterjedését jelentős mértékben elősegítette az is, hogy a németiség körében széltében-hosszában úgy emlegették a magyarokat, mint büszke embereket. [73]. STANISLAS BELLANGER magyarját már messziről fel lehet ismerni. A katonás járás mellett a »büszke« tekintet is jellemzi. BELLANGER idézi A. Barginet nevű honfitársának azt a megállapítását, mely a magyarok »tökéletes« büszkeségét emeli ki. A büszkeség a franciák véleménye szerint egyformán jellemző minden magyarra, tartozzék az akármelyik társadalmi osztályhoz is. Egy LANCELOT nevű francia, aki a *Le Tour du Monde* című lapban számolt be magyarországi élményeiről [74], azt tapasztalta, hogy az egyszerű magyar parasztembert is jellemzi a büszkeség [75]. Ez a jellemvonás a magyarról festett irodalmi portréban is erő-

sen kidomborodik. Büszkének ábrázolja a magyart FRANÇOIS COPPÉE Le Magyar című költeményében, GUSTAVE DE LA TOUR a regényeiben, a *büszké* jelzót illeszti a magyar neve mellé JACQUES NORMAND Aux Inondés de Szegedin című alkalmi költeményében, ez a jelző szerepel Magyarország neve mellett H. L. Sazerac Le Danube illustré című művében közölt egyik kis versben is.

A magyarokra jellemzőnek tartott büszkeség, mely több franciának a szemében gőgösségbe megy át, kétféle értékelésben részesült. Egyesek, mint pl. LANCELOT, LA TOUR, CYPRIEN ROBERT, a büszkeség miatt megrójják a magyarokat. Széchenyi is ostromozta ezért korának magyarságát. »Mon peuple périra par l'orgueil«, idézi RECLUS Széchenyitől [76]. Mások, mint TISSOT, JULES ROMAINS, a magyarság esetében megbocsáthatónak tartják a büszkeséget, mivel szerintük ez a magyar nép fennmaradásában fontos szerepet játszott.

A XIX. századi franciák magyarságszemléletének alakulását jelentős mértékben befolyásolták a Magyarországon megfordult francia utazók is magyarországi tapasztalataik ismertetésével. Útleírásaik, útirajzaik a közvéleményre közvetlenül vagy közvetve, kisebb vagy nagyobb mértékben, de hatást gyakoroltak. Ismeretes, hogy pl. MME ADAM Magyarországról szóló műve [77] mily nagy visszhangot keltett Franciaországban. Ugyanezt mondhatjuk el VICTOR TISSOT-nak már idézett művéről, melynek adatait több külföldi tankönyv is átvette. Néhány fejezete még az első világháború után is szerepelt egyes idegen tankönyvekben [78]. THEOPHILE GAUTIER-val THÉODORE VALÉRIO francia festő ismertette meg Magyarországot és a magyar népet. Így születtek meg a művész ismertetése és 1845-ben kiadott albuma alapján THÉOPHILE GAUTIER műveinek magyar vonatkozásai [79].

A francia közvéleményben a magyarságról kialakult kép a múlt században a francia utazók útleírásai nyomán új vonással gazdagodott: a vendégszeretet vonásával.

A XIX. század első felében Magyarországra érkezett francia utazók magyar nemesi és főnemesi családok vendégszeretetéét élvezték. BEUDANT már többször említést tesz a magyar földön tapasztalt vendégszeretetről. »Bécsben annyira ismételték, írja Beudant, hogy rendkívül kellemetlen dolog Magyarországon utazni, s hogy ott igen nagy ridegség uralkodik az idegenekkel szemben... minden magyar nemesember a legszívélyesebb módon fogadott, s a nemes vendégszeretétük, mely gyakran elfeledtette velem a fáradalmakat, ugyanannyi kedves emléket vésett emlékezetembe, mint amennyi értékes megfigyelést a természet nyújtott.« [80]. A század első felében hasonló elismeréssel nyilatkozott a magyarok vendégszeretéről AUGUSTE DE GÉRANDE és MALTE-BRUN is. Mindkettőjük megállapítása szerint Magyarországot be lehet úgy utazni, hogy fogadókat kellene igénybe venni [81]. MARMONT szintén megemlékezik a szerinte joggal híres magyar vendégszeretetről. Megállapítása szerint sehol a világon nem gyakorolják a vendégszeretetet olyan mértékben, olyan szívéllyességgel, mint Magyarországon. Naplementekor az utast szívesen fogadják bárhol, ahol szállást kér éjjelre és még a neve után is alig érdeklődnek. A meglepően nagyfokú vendégszeretet okát MARMONT a fogadók hiányával magyarázza. A vendéglátás a kölcsönösség elvén alapszik. Annak, aki utazni akar és vendégként másoknál meg akar szállni, vendégül kell látnia azokat, akik-

től vendéglátást kér. MARMONT azonban elismeri azt, hogy a magyarok a fent említett öktől függetlenül is vendégszeretőek. Egy idegennek a vendégül látásával — bár rövid időre — megszűnik a ház egyhangúsága, a vendéglátás pedig anyagi szempontból alig jelent valamit a vendéglátó számára [82].

A század második felében is a francia utazók közül a legtöbben mind megemlékeztek a magyarok közismert vendégszeretéről. Magyarországon a legnagyobbfokú vendégszeretet él az emberekben, állapítja meg LANCELOT [83], TISSOT [84], MME ADAM [85], MASSENET [86], ULBACH [87], LA SALLE DE ROCHEMAURE [88], DOUMERGUE [89]. COPPÉE »oly testvéri« és »oly lelkes« vendégszeretért (une si fraternelle, si enthousiaste hospitalité) mondott köszönetet 1885-ben [90]. Míg MONTET Magyarország vendégszerető földjéről beszél (cette hospitalière terre de Hongrie [91]), TISSOT Magyarországot már egyenesen a vendégszeretet hazájának nevezi (le pays ... de l'hospitalité [92]).

A magyar vendégszeretet híreről tanúskodnak a franciák által gyakran használt jelzők, proverbiale, patriarcale, grandiose, orientale.

A történetírók közül CHASSINT, az írók közül LA TOURT említjük meg mint olyanokat, kik többször megemlékeztek a magyarok vendégszeretéről. CHASSIN szerint a vendégszeretet a magyarságot már a »barbár« idők-től kezdve jellemzi [93]. LA TOUR műveiben sokszor történik említés a magyarok vendégszeretéről. Szerinte »nincs vendégszeretőbb nép« a magyarságnál: Il n'est point de peuple plus hospitalier.

Igen figyelemreméltó az, amit RAOUL CHÉLARD a magyarok vendégszeretetével kapcsolatosan megállapít. Ő is elismeri, hogy a magyarok vendégszeretőek, de szerinte helyesebb lenne, ha ez a vendégszeretet a Magyarországra érkező franciákkal szemben nem úgy nyilvánulna meg, ahogyan az általában tapasztalható. A két nép közeledését szerinte sokkal jobban szolgálná a franciák lelkületének alaposabb megismerése, a bensőséges lelki összekapcsolódás, mint a fényes lakomák hosszú sora és a szakadatlan ünneplések, melyek Ferdinand Lessepset, Louis Ulbachot, François Coppée-t, Jules Massenet-t, Léo Delibes-et és még annyi más franciát magyarországi látogatásuk alkalmával valósággal holtra fárasztották [94]. A franciák közül mások is érezték azt, hogy ez a vendégszeretet már szinte az érőszakosság határán jár. Ez tűnik ki abból a levélből is, amelyet GOUZIEN zenekritikus írt egyik barátjának. GOUZIEN ebben a levélben, melyet a Le Monde illusztré közölt, a következőket írja: »Erélyesen küzdeni kell a magyar vendégszeretnek ezen formája ellen, mely a vendéglátó részéről arra irányul, hogy kiürítse lakását a látogatóval, aki őt jelenlétével megtiszteli.« [95].

A század folyamán alig volt olyan francia utazó, ki fel ne figyelt volna a magyar mágnások, a magyar nemesek részéről kifejtett fényűző pompára. Ezirányú tapasztalataikról sokan tesznek említést magyarországi élményeik ismertetése során, mint pl. AUGUSTE LAGARDE, BEUDANT, LOCMARIA, MARMONT, THOUVENEL, TISSOT, VIGNERON, MME ADAM, MARMIER, THÉO-CRITT, RECOULY stb. Az országgyűléseken és a koronázási ünnepségeken a Magyarországon megforduló franciák megcsodálták a pompásabbnál pompásabb öltözeteket, vagyonokat érő drágaköveket, ékszereket.

THOUVENEL »rivalité de luxe et de parures«-t emleget a pozsonyi országgyűlésen tapasztalt pompa láttára [96].

A magyar parasztok ruházódása, amint francia részről megállapítják, nem mutat fényűzésre, legfeljebb festőinek mondható. A parasztok lakása szintén híjával van a fényűzésnek. TISSOT csupán a magyar parasztlakodalomban fedez fel fényűzést [97]. Mindez azonban nem jelentett akadályt, hogy a pompaszeretetet az egész magyar népre ne vonatkoztassák, amint azt pl. VIGNERON is teszi, aki így jellemzi a magyarokat: »A magyarok nagyok, nemeslelkűek, büszkék, bátrak, szélsőségesen hazafiak; kedvelik a fényt és a pompát, a fényűzést s a díszes ruhákat.« [98] MME ADAM hasonlóan ír a magyarokról: »Csak nézni kell a parasztjait, mágnásait, az óriási Dunát, ezt a népet, mely szereti a fényt, a szép ruhákat, a lovakat; mely rajong a szertartásokért, az ünnepélyekért.« [99]. A pompakedvelést illetően ehhez hasonló véleménye lehetett Párizs népének, amikor 1848-ban végignézte a köztársasági kormány üdvözlésére felvonuló magyarok menetét. A festői látványt nyújtó felvonulásról HUGO KÁROLY a következőkben számolt be a Pesti Divatlap 1848. évi 16. számában: »A Boulevard hoszában mentünk a rue du templeig. Dobsával együtt fényes magyar öltözetben, egy szalaggal összekötött francia és magyar zászlót vivénk; utánunk a küldöttség, általánosan nemzeti ruházatban, s ennek nyomában egy harmadik zászló, magyar nemzeti színekkel, s aztán következtek a többi magyarok; a népet képviselve, magyar színekkel ékesítvük, s nagyobb részint attilában. A menet olly nagyszerű lévén, lassanként hozzánk több nép tolt; azonban még most mindenki hallgatag és ünnepélyes szint visele, mikép mi magunk. A nép a Boulevardon megállapodék, bámult az idegenszerű látványon, mit a párizsi nép olly annyira szeret, s nézte a szép menetet, mellyről még másnap is beszélgettek, hogy t. i. on n'a jamais vu de si beau (sohasem láttak illy szépet). Ezt leginkább az itt még nem látott öltözetnek, és a feltűnő kortes-menetnek köszönhetjük, mihez a magyar igen jól ért.«

A pompaszeretetet hírének kialakulásában jelentős szerepet játszott a magyar huszár alakja is. A XVIII. századi francia enciklopédiák megemlékeznek a pompás öltözetű hajdúkról, huszárokról és huszár tisztekről is, s a magyar katonák egyik általános jellemző vonásának a pompakedvelést tartják [100]. A magyar huszár ragyogó uniformisát és pompázó eleganciáját Európa népei mindig csodálták és a XIX. század franciái is emlékeztek rá [101].

A francia utazók közül többen a magyarok pompakifejtésében bizonyos aránytalanságra mutatnak rá, így pl. RECOULY [102] és HAUSSEZ [103]. Mások ennél sokkal tovább mennek, amikor tekintetüket a mágnások, nemesek díszes öltözetéről, fényűző életről tanúskodó kastélyaikról a széles néptömegekre fordítva bíráló szemmel vizsgálják ezeknek helyzetét. A század elején BEUDANT felfigyel a magyar nemes és a magyar paraszt ruházata között mutatkozó nagy különbségre [104]. MME ELISABETH DE BON 1822-ben megjelent útleírás-gyűjteményében az Eszterházy-kastéllyal kapcsolatosan arra figyelmeztet, hogy Magyarországon a nagy pompa és a ragyogás mellett kirívóan nagy nyomor is van [105]. THOUVENEL is a társadalmi osztályok helyzete között tapasztalható hatalmas különbségre hívja fel a figyelmet azzal az eléggé elrettentő és szánalmas képpel, ame-

lyet 1839-ben megjelent munkájában Pesten terményeiket áruló parasztokról rajzolt: »Ha az ember látja őket, amint szalmán fekszenek kis lovaik és könnyű szekereik között, azt hiheti, hogy valami vad hordába került... Ennek a különleges fajnak a jelenléte egy civilizált város közepén, ez a IV. századból származó és a XIX. században még mindig élő emlék olyan látványt nyújt, amelyhez szemünk és eszünk nehezen szokik hozzá.« [106].

Így jelennek meg egyre sűrűbben, főleg a század második felében, olyan nyilatkozatok, amelyek a Magyarországon fennálló nagy szociális elmaradottságról, kulturális és egyéb téren tapasztalható kirívó ellentétekről tesznek említést. A fényűző pompa nem kápráztatja el az éles szemű francia utazót, aki észreveszi a ragyogó pompa mögött a szociális téren jelentkező nagy elmaradottságot. A korabeli magyarság számára nagyon megszívlelendő volt az, amit RECOULY a magyar parlament épületével kapcsolatosan írt: »A magyarok azonban akartak nagyot alkotni, tekintélyes összegű milliókat költeni parlamentjükre, amely vitathatatlanul a legnagyobb Európában. Egy nagyon szellemes, de nyilvánvalóan nagyon takarékos magyar nő mondta nekem a minap: 'Esztelenség így pazarolni el a pénzt, amikor annyi más hasznosabb dologra nem jut belőle; ennek a szép palotának a láttára a török hadsereg díszfelvonulásaira gondolok, amelyeken az elől haladó tiszteket brokát és selyem borítja és szikrázó drágakövek ékesítik, ellenben a katonáknak, akik utánuk jönnek, nincsen lábbelijük...'« [107].

A XIX. századi franciák magyarságszemléletének alakulásában különösen fontos szerepet játszott a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatosan Franciaországban román, cseh és szerb részről évtizedeken át folytatott azon tevékenység, melynek egyrészt az volt a célja, hogy tájékoztassa a francia közvéleményt a nemzetiségi kérdésben, másrészt pedig az, hogy a nemzetiségi kérdésnek román, cseh és szerb részről tervezett megoldásához megnyerje a franciák politikai és erkölcsi támogatását. E téren különösen román részről fejtettek ki igen széleskörű tevékenységet. POLÓNYI NÓRA szerint a románok panaszait, valamint a politikai és nemzetiségi törekvéseit első ízben az 1883-ban Párizsban megjelent francia nyelvű memorandum ismertette a Nyugat előtt [108]. POLÓNYI NÓRA állítása helyesbítésre szorul. A francia közvélemény ugyanis a román törekvésekről is már a század első felében tudomást szerzett. Az e téren elért eredmény nagyrészt azoknak a román egyetemi hallgatóknak a nevéhez fűződik, akik a XIX. század 30-as éveitől kezdve egyre nagyobb számban Párizsban kezdték végezni tanulmányaikat. A magyar szabadságharcot megelőző időben egyesületük elnökségét nem kisebb személy vállalta el, mint maga Lamartine. A párizsi román kolóniában igen jelentős szerepet játszott BRATIANU DEMETER, a Collège de France hallgatója, aki 1835-ben került Párizsba. A Collège de France hallgatói közül igen sok barátot szerzett a román ügynek. Nagyrésztben ő nyerte meg a demokrata sajtó szimpátiáját a román törekvések számára.

A párizsi román fiatalok oly sikeres tevékenységet fejtettek ki a román ügy érdekében, hogy a későbbi román történetírás nagyrésztben az 1848-as román generáció munkájának tulajdonítja nemcsak a fejedelemségek egyesülését, hanem Nagyrománia megalakulását is [109].

A francia közvélemény különösen nagy érzékenységgel reagált a különböző nemzetiségek sérelmeire, panaszaira. Már a szabadságharc idején elhangzottak olyan kijelentések francia részről, amelyek a magyarság elfogult hazaszeretetéről, a nemzetiségek elnyomásáról szóltak. Amikor PULSZKY a szabadságharc idején Párizsba érkezett, azt állapította meg, hogy a francia közvélemény azoknak adott igazat, »akik minket a szláv és román nép durva elnyomóinak híreszteltek. A francia és német irodalomban alig találkoztunk jó indulattal.« [110]. SZEMERE BERTALAN 1853-ban írt emlékiratában a franciákkal kapcsolatosan a következő megállapítást teszi: »... különös tünemény, hogy az írókat, kik merőben ellenkező elvekből indulának ki, a magyar politika kárhóztatásában mind megegyezni látjuk.« IRÁNYI DÁNIEL is 1867-ben azt írja haza Párizsból, hogy a franciák a magyarokat »igazságtalansággal vádolják a másfajú nemzetiségek iránt. E hiedelmet nem lehet kivenni fejükből, akár mint vitassa is az ember az ellenkezőt« [111].

Franciaországban a román ügy érdekében kifejtett tevékenység a század második felében egyre fokozódott. Ennek a tevékenységnek főbb mozzanatait jelentik azok a memorandumok, kiáltványok, melyekben a románok panaszait és követeléseiket a francia, illetőleg az európai közvélemény elé tárták. Így jelent meg az első memorandum 1883-ban [112], majd 1891-ben a bukaresti és jassyi egyetem hallgatóinak az emlékirata [113], 1892-ben a Kultúrliga párizsi osztályának tiltakozó irata [114], Bécsben a Replica [115], valamint a második memorandum [116], 1894-ben a memorandum-perrel kapcsolatos felhívás [117], 1896-ban a millennium elleni tiltakozás céljából Párizsban Emile Flourens, volt francia külügyminiszter elnöksége alatt tartott gyűlésről kiadott beszámoló [118]. Ezeknek az emlékiratoknak, kiáltványoknak, nem szólva az egyéb kiadványokról, hatalmas visszhangja támadt a francia közvéleményben. A román egyetemi hallgatóknak 1891-ben kiadott emlékiratát a párizsi Europe teljes terjedelmében leközölte, a többi újság a fontosabb részeket idézte kedvező kommentárok kíséretében. A párizsi egyetemi hallgatók egyesülete LOUIS CARMELIN cikkén keresztül nyilvánította ki szimpátiáját a román ifjúság emlékirata ügyében. A lille-i és dijoni egyetemi hallgatók is a román ifjúság emlékiratá mellett foglaltak állást.

A kolozsvári memorandum-pernek különösképpen nagy visszhangja keletkezett Franciaországban. Nyilvánosán a románok mellett nyilatkozott FÉLIX LESEUR, LEROY-BEAULIEU, ERNEST LAVISSE, EMILE PICOT, HENRI GAIDOZ, GEORGES CLÉMENCEAU, MME ADAM, FRANÇOIS COPPÉE, JAMES DARMESTETTER.

A memorandisták elítélése után a román URECHE kiadásában megjelent az Album de voci latine. Dela frați la frați c. kiadvány. Ebben a latin népek kiváló személyiségei fejezték ki együttérzésüket a román néppel. Így jelent meg nyilatkozat RAMBAUD-tól, a Félibrige-mozgalomból ismert montpellier-i AUG. CAVALIER-től, A. ROQUE-FERRIER-től, LEROY-BEAULIEU-tól, MONSILLAC-tól és MME ADAM-tól is.

Az események hatása alatt a franciák magyarságszemszélletében komoly változás következett be. Francia részről a magyarságot egyre inkább vezetőinek külföldön rendkívül kedvezőtlen visszhangot keltett nemzeti-ségi politikája alapján kezdték megítélni. A magyarok fő jellemző voná-

saiként most már nem a hazaszeretetet és szabadságszeretetet, hanem a sovinizmust, a nemzetiségek elnyomását kezdték egyre szélesebb körben hangoztatni. Ez a szemlélet tükröződik abban a jellemzésben is, amelyet a millennium évében FRANCIS CHARMES adott a magyarságról a *Revue des Deux Mondes*-ban: Si l'histoire a rendu très ardent le patriotisme des Magyars, il l'a rendu aussi très exclusif. Les nécessités de la lutte pour la vie développent chez ceux qui les subissent des qualités très énergiques mais qui tournent facilement à l'esprit de domination. Les Magyars forment une race gouvernante dans tous les sens du mot . . . . Il est certain que si les Magyars ont quelque chose de l'impérialisme des vieux Romains, ils n'ont pas au même degré qu'eux le sens élevé du gouvernement. Ils sont plus chevaleresques que généreux, plus intelligens que tolérans, épris de liberté pour eux, mais volontiers jaloux de la liberté des autres [119]. Különösen sötét képet festett a magyarságról HENRI ROCHEFORT az *Intransigeant* 1894. évi május 13-i számában megjelent cikkében, melyben a magyarságot gögös, a nemzetiségeket kegyetlenül elnyomó, sovinizta népként mutatja be.

A magyarságról így kirajzolódott képet még sötétebbé tették olyan torz vonások, amelyeknek a francia közvéleményben való elterjedését a század folyamán jelentős mértékben osztrák, ill. német részről segítették elő.

A monarchia külföldi diplomáciai képviselőitől sem a század elején, sem pedig később némigen lehetett várni azt, hogy a magyarságról tárgyilagos képet tárjanak a külföld elé. E helyett inkább valami örökké lázongó, vad népnék festették le [120]. Osztrák részről nemcsak a század elején, hanem később is a magyarokról sokszor mint barbárokról beszéltek. A magyar—francia barátság aranykorában, az 1885. évi országos kiállítás alkalmával, a francia vendégek tiszteletére adott banketten COPPÉE beszédére válaszolva VÁRADI ANTAL a felszólalásában a francia nemzetet kérte fel legfőbb bírónak annak eldöntésére, hogy barbár-e a magyar nemzet, mint ahogyan »egyes népek« nevezik [121].

A távolabbi németiség magyarság szemléletét legjobban tükrözte az a jellemzés, amely egy, a gyermekek számára írt és Nürnbergben kiadott tarka képeskönyvecskében (*Sinnreiche Blumenkette geschlungen um Natur und Menschenleben. Ein neues Bilder und Lesebuch*) jelent meg: »Az ország lakosai lusták, a földet nem művelik szorgalmasan, de büszkék, erőszakosak, becsvágyók, nemesek és van érzékük, tehetségük a tudományok iránt. Hisznek a szellemekben és vámpírokban. (Ezek visszajáró halottak és a néphit szerint kiszívják az ember vérének.) Mikor Mina este ágyba került, anyját kérdezte: 'ugy-e nem jön a magyar?' És ha ettől kezdve rosszul viselte magát, testvérei így szóltak rá: 'Mina, Mina, jön a magyar!'« [122]

Aulikus osztrák beállítás szerint a magyarok rebellisek és a szabadságért vívott küzdelmeik — így az 1848/49-es szabadságharc is — nem egyebek, mint lázadások, a császár elleni lázongások. MME BLAZE DE BURY, egy francia diplomata felesége, aki útleírásaiban osztrák befolyás alatt a magyar szabadságharcról mint lázadásról emlékezett meg, a magyarokat rebelliseknek és gögösöknek jellemezte [123].

CHASSIN 1856-ban megjelent művében arra mutat rá, hogy az osztrák újságírók segédkeznek olyan vélemény kialakításában, mely szerint a magyarok elnyomják a nemzetiségeket [124]. ALBERT LEFAIVRE is munkájában olyan megállapításokat idéz, amelyek a millennium idején osztrák; illetőleg német sajtóban jelentek meg: nombre d'organes dans la presse allemande... les organes du conservatisme autrichien... les fêtes d'Arpad étaient une comédie arrangée... et flatter la race magyare au détriment de toutes les nationalités qu'elle opprime... Cette exhumation... elle proclame la supériorité d'une race sur les autres au sein de la monarchie... Nous protestons contre ce millénium, véritable attentat contre notre existence nationale et symbole de notre assujettissement à l'orgueil et à l'exclusivisme d'une caste oppressive... [125].

Az a megítélés, amelyben a magyarság az osztrákok körében részesült, nem maradt ismeretlen a távolabbi németiség és a németül tudó külföldi közönség előtt s ezek révén azután még szélesebb körben terjedt el.

A magyarság hírének rosszrafordulása, a francia rokonszenv megfogyatkozása végső soron az útját tévesztett magyar nemzetiségi politikában gyökeredzett. KOSSUTH, akit a nemzetiségi kérdés rendezésének gondolata emigrációs éve alatt állandóan foglalkoztatott [126], azon a véleményen volt, hogy a szabadságharc sikere esetén Magyarország függetlensége a nemzetiségi kérdés megoldását lehetővé tette volna [127]. Minthogy azonban a sors mostohasága miatt ez nem adatott meg, a magyar nemzetiségi politika a század második felében erkölcsileg is súlyos vereségeket tartogatott a magyarság számára vezetői hibájából. Ezek a hibák egymás után mértek csapást arra nimbuszra, mely a magyarságot a szabadságharca után Franciaországban övezte. Az események visszahatásaként a francia közvéleményben jelentkező rendkívül kedvezőtlen visszhangnak jellemzően adott kifejezést GEORGES CLÉMENTEAU, aki a kolozsvári memorandum-perrel kapcsolatosan a La Justice című napilap 1894. évi május 12-i számában cikket írt és abban a következőket jelentette ki: »Ez a pör valóban szégyen a szabad magyar nemzetre. El lehet ítélni Ratziu doktort és barátait. Az európai közvélemény előre felmentette őket.«

A magyarság szabadságszeretetének híre azonban a számára egyre kedvezőtlenebbé váló légkörben is fennmaradt. Erről tanúskodik BENES-nek 1916-ban tett következő kijelentése: »Úgy hiszem, legfőbb ideje, hogy a magyarság valódi szerepét megértsük 1848-ban... Franciaországban a magyarokat még mindig a szabadság ősi bajnokainak tekintik.« [128]. A magyar népet pedig, amely mitsem tehetett vezetőinek a nemzetiségi politikában elkövetett hibáiról, maga a román AVRAM TODOR mentette fel, amikor a francia nyelven megjelenő Revue de Transylvanie-ban a következőket állapította meg: »... a történelem adatai azt mutatják nekünk, hogy az ezeréves elnyomás a magyar nép részéről a fantázia világába tartozik.« [129].

A franciák rokonszenvének és érdeklődésének a század második felében tapasztalható megfogyatkozásában még más okok is közrejátszottak. Az egyik Magyarországnak a francia érdekekkel ellentétes külpolitikai orientálódása, a másik pedig hazánk demokratikus fejlődésének elmaradása volt. Ez utóbbival kapcsolatosan IRÁNYI DÁNIEL a következőkre hívta fel 1867-ben a magyarság figyelmét: »A franciák aristokratái szelleműnek

tartják a magyart, alkotmányát, törvényeit, erkölceit, s ezenkívül igazságtalansággal vádolják a másfajú nemzetiségek iránt... minap oly úri egyénre akadtam, aki azt gondolta, hogy valamennyi magyareredetű lakosa hazánknak nemes. Ily vélemény mellett nem csoda, hogy az egyenlőséget bálványozó nép nem igen rajong értünk... De ha azt akarjuk, hogy a francia közvélemény amúgy szívből mellettünk nyilatkozzék, úgy a szabadelvűség és egyenlőség elvének nagyobb mértékben illik hódolnunk... ha egyre méltóságos, nagyságos és tekintetes urazzuk egymást, mindamellet, hogy untalan a 48-at emlegetjük, amikor pedig a címezések nem csak eltűntek, sőt csaknem bántalomnak vétettek, — ha a főispáni hivatalokra most is csak mágnásokat emlegetünk, vagy legalább csupa nagybirtokú nemeseket: akkor, uraim, a francia rokonszenv még sokáig késni fog. Pedig hiba lenne a külföld, különösen a francia közvéleménnyel nem törődni.« [130].

Így alakult a franciák magyarságszemlélete a század folyamán. Az eddig tárgyaltak után nem meglepő tehát, hogy az a kép, amely a magyar név hallatára a század második felében, a század végén a franciák szeme elé kirajzolódott, elég különös és bonyolult lehetett [131]. Maga az ország a népével együtt »Franciaországra nézve — amint azt a Pesti Hírlap 1885. évi augusztus 9-i számában még mindig olvashatjuk — nagyban és általánosságban terra incognita« volt. A magyarról alkotott képben több olyan vonás szerepelt, amelyeket a franciák közül is sokan hamisnak és felületesnek találtak. A pásztor, a csikós, a betyár, a cigány alakja és a pusztá túl nagy helyet foglalt el a legtöbb francia magyarságszemléletében. A pásztor-, csikós- és betyár-romantikának túlságos érvényesülését, ami akadályozta Magyarországról és a magyarságról egy reális, bár talán kevésbé érdekes kép kialakulását, magyar részről is elősegítették. Bizonyára nem gondolt erre SZAPÁRY LÁSZLÓ huszárcapitány sem, amikor az 1855. évi víg farsang idején Párizsban »egy Tuileries-bálon nagy furorot keltett csikós-öltözetében« [132]. A franciák között nem egy volt olyan, mint THÉODORE CAHU (Théo-Critt) is, aki a magyarokat a Tissot-féle könyvekből ismert viseletben tudta csak elképzelni. Erre a korabeli franciák között uralkodott hiedelemre nagyon jellemzően írja le csalódását, mely Pesten ezzel kapcsolatosan érte: »Ezért másnap magyarokat akarok csodálni. Az utcán azonban csak néhány katonát látok, akiknek feszes nadrágja sárga bakancsokba van bújtatva, ami lábukat roppant nagygyá teszi. A bundát zsákformájú zubbony helyettesíti és a sapkájuk nagyon viszonylagos eleganciájú. Az összes többi járókelő a párizsiakra, a lyoniakra vagy toursiakra hasonlít. Magyarokat! kiáltom. Mindenfelé magyarokat követelek viseletükben. Lehetetlenség egyetlen egyet is közülük látni. — Nem is lehet többé olyanokat itt találni, csak Párizsban, feleli nekem a főpincér, akit ebben az ügyben megkérdeztem.« [133].

A magyarsággal kapcsolatosan kialakult bonyolult képet még bonyolultabbá tette nem egy francia előtt a francia nyelvben használatos elnevezésünk. A XIX. században ugyanis egyre általánosabbá kezdett válni az a törekvés, hogy a magyarokat »hongrois« helyett a »magyar« szóval nevezzék. Az 50-es években még arra is kísérlet történt, hogy Hongrie országneve helyett Magyarie-t használják hazánk megnevezésére [134]. Ez az elnevezés azonban nem ment át a közhasználatba.

A »magyar« és »hongrois« szó egyforma használata a franciák körében különös tévhitnek lett a forrásává. Az a hiedelem kezdett kialakulni, hogy mást jelent a »magyar« és mást az »hongrois« szó. ARTHUR MILLAUD szükségesnek érezte, hogy honfitársait erről a téves hiedelemről a következő magyarázattal felvilágosítsa: J'ai hésité jusqu'ici à faire un peu de pédantisme, et il le faut cependant, dans l'intérêt de mes concitoyens. Nos romanciers et nos dramaturges ont souvent parlé des magyars. Quand le mot magyar vient sur les lèvres d'un Parisien, il croit devoir dire »un magyar hongrois«. Pour les Français, un magyar est un grand seigneur de Hongrie, un gentilhomme du cru, un vieux suzerain à trois chevrons et à trente-deux quartiers. Erreur, mes frères! Magyar est tout simplement un adjectif qui veut dire hongrois. Le mot hongrois n'existe pas en langue hongroise. — Magyar frordo'k veut dire Bain hongrois. Tout homme né en Hongrie, est Magyar, et quelqu'un qui vous dit: Je suis Magyar, n'a droit à aucun respect, à aucune admiration de votre part. C'est comme s'il vous disait: Je suis Hongrois! C'est toujours par suite de l'erreur plus haut signalée que j'ai dit à un domestique de l'hôtel: Avez-vous des Magyars, à Pesth? Comment, m'a répondu cet excellent serviteur, mais moi, je suis Magyar! Tous ceux qui sont nés en Hongrie, sont Magyars! J'avais cruellement offensé ce brave garçon, en doutant qu'il fût Magyar [135].

A XIX. századi franciák magyarságszemléletének tanulmányozása több fontos tanulsággal szolgál számunkra; így pl. azzal is, hogy a külföldi magyar vonatkozású megnyilatkozásokat a jövőben is a leggondosabb figyelemmel kell kísérni és ezeket összegezve a hazai közvéleménnyel is ismertetni kell. Az alapvetés és az útmutatás az ez irányú munkához ECKHARDT SÁNDOR és HANKISS JÁNOS részéről már régebben megtörtént. Ennek a munkának a folytatása és kiszélesítése, valamint a hiányok pótlása (pl. a szláv népek magyarságszemléletének feltárása is) továbbra is fontos feladat marad.

JEGYZETEK

- [1] *François-Sulpice Beudant*: Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818. Paris, 1822. I. k. 5.
- [2] *Ignace Kont*: Bibliographie française de la Hongrie. Paris, 1913. 54.
- [3] *Auguste de Gérando*: Essai historique sur l'origine des Hongrois. Paris, 1844. 57.
- [4] *Montesquieu*: Esprit des Lois. VIII. k. IX. fej.
- [5] Lásd *Hankiss János*nak erről szóló ismertetését a Debreceni Szemlének 1939-ben Hungarica címmel megjelent kiadványában. 26–27.
- [6] *Edouard Sayous*: Histoire des Hongrois et de leur littérature politique de 1790–1815. Paris, 1872. VI.
- [7] *Beudant* id. m. I. k. 61.
- [8] *Hóman Bálint–Szekfű Gyula*: Magyar történet. Budapest, é. n. VI. k. 382.
- [9] Uo. VI. k. 383.
- [10] Uo. VI. k. 383.
- [11] Cikkek jelentek meg többek között a Gazette de France és a Journal politique de Bruxelles 1784. és 1785. évi számaiban.
- [12] *Octavian Beu* szerint számos ilyen francia feliratú metszet van kiadatlanul. (Octavian Beu: La Révolution de Horia dans l'art de l'époque. Revue de Transylvanie. 1935. II. k. 1. sz. 70.)
- [13] *Octavian Beu*: La Révolution de Horia dans l'art de l'époque. Revue de Transylvanie. 1935. II. k. 1. sz. 70.

- [14] Seconde lettre d'un défenseur du peuple à l'Empereur Joseph II sur son règlement concernant l'émigration, et principalement sur la révolte des Valaques où l'on discute à fond le droit de révolte du peuple. Dublin, 1785. (Lásd Ignace Kont: Bibliographie française de la Hongrie. Paris, 1913. 50. és Georges Moroiannu: Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Episodés et souvenirs. Paris, 1933. 57–61.)
- [15] Terra incognita. Notizen über Ungarn. In zwanglosen Heften herausgegeben von J. Orosz und einigen Patrioten. Erstes Heft. Leipzig, 1835. VI–VII. 1.
- [16] *Kont Ignác*: Magyar emigránsck levelei Chassin Károly Lajoshoz. Budapesti Szemle. 1899. 273. sz. 413.
- [17] *Beudant* id. m. 3.
- [18] *Charles-Louis Chassin*: La Hongrie, son génie et sa mission. Paris, 1856. 4., 11.
- [19] *Birkás Géza*: A magyarság francia barátai régen és most. Pécs, 1936. 23.
- [20] *Clémence Robert*: A magyarság francia barátai régen és most. Pécs, 1936. 23. ris. 1851.
- [21] *Hugó Károly*: Magyar követség a francia köztársasági kormány előtt. Pesti Divatlap. 1848. 16. szám. (414. l.)
- [22] *Pulszky Ferenc*: Életem és korom. Budapest, 1882–1884. II. k. 362. 1.
- [23] Uo. I. k. 434.
- [24] *Borostyáni Nándor*: Franciák és magyarok. Pesti Hírlap. 1885. augusztus 9. szám.
- [25] *François Miklós*: Les méfaits d'une encyclopédie française. Revue de Hongrie, 1912. március 15-i szám.
- [26] *Beudant* id. m. I. k. 4.
- [27] Uo. I. k. 42.
- [28] Uo. I. k. 42.
- [29] Uo. I. k. 42–43.
- [30] *Sándor István*: Sokféle. Győr, 1791. Első darab, 21.
- [31] T. i. Magyarország.
- [32] *François Olay*: Un maître français de l'histoire hongroise: Edouard Sayous. Budapest, 1933. 3.
- [33] *Birkás Géza* id. m. 23.
- [34] *Chassin* id. m. 4.
- [35] *Pekár Gyula*: Zola otthon. Budapesti Napló, 1898. febr. 18. szám. Lásd még a Debreceni Szemle kiadásában Hungarica címmel megjelent kiadványban, 73.
- [36] *Raoul Chêlard*: La Hongrie millénaire. Paris, 1896. 157–158. 1.
- [37] *Lelkes István*: A magyar–francia barátság aranykora. Budapest, 1933. 229., 243–245.
- [38] *Beudant* id. m. I. k. 43.
- [39] préjugés helyett.
- [40] Magyarországgal kapcsolatosan értendő.
- [41] *Kont* id. cikke. Budapesti Szemle. 1899. 273. szám. 413.
- [42] *Pulszky* id. m. I. k. 435.
- [43] Uo. I. k. 434.
- [44] Pesti Divatlap. 1848. évi 16. szám. (414. l.)
- [45] Ennek a tévedésnek esett áldozatul Birkás Gézának, a szegedi egyetem egykori professzorának francia ismerőse is, aki Birkás Gézának így dedikálta könyvét: à mon ami tzigane. (Birkás Géza: Francia utazók Magyarországon. Szeged, 1948. 152.)
- [46] *Irányi Dániel*: Levelek Párisból. XXIII. Hazánk s a Külföld. 1867. március 27-i szám. 203.
- [47] *Ipolyi Arnold*: Magyar mythológia. Budapest, 1929. II. kiadás. I. k. 311.
- [48] E tudósításokra vonatkozólag lásd: Hankiss János: XVIII. századbeli francia tudósítás magyar vámpírokról. Történeti Szemle, 1920. 94–95. 1.
- [49] *Alexandre Dumas père*: Mes Mémoires. Paris, é. n. III. k. LXXVI. fej. Lásd még a Debreceni Szemle kiadásában Hungarica címmel megjelent kiadványban. 20.
- [50] Le Vampire, drame fantastique en cinq actes, en dix tableaux, par MM. *Alex. Dumas et Auguste Maquet*. Ambigu-Comique, 30 décembre 1851. Cette pièce a échappé à nos recherches. (A. Parrant: Alexandre Dumas. Mémoires et Comptes-rendus de la Société Scientifique et littéraire d'Alais. 1880. II. k. 49.)

- [51] Magyar részről *Eckhardt Sándor* 1927-ben a Magyar Nyelvben közölt tanulmányt erről a kérdésről Az emberevő magyar meséje címmel és kétségbevonhatatlanul megcáfolta azt az állítást, mely szerint a franciák a magyarokról vették az ogre nevet népmeséik emberevőinek megjelölésére.
- [52] *G. Dupont-Ferrier*: Du moyen-âge aux temps modernes. Paris, 1931. 89.
- [53] A magyar szabadságharc franciaországi visszhangjára vonatkozóan lásd: *Sipos Lajos*: A magyar szabadságharc visszhangja a francia irodalomban. Budapest, 1929.
- [54] La Hongrie ancienne et moderne. Paris, 1851.. (Variétés.) 24.
- [55] *Victor Tissot*: La Hongrie, de l'Adriatique au Danube. Paris, 1882. 151., *Raoul Chélaré*: La Hongrie millénaire. Paris, 1896. 162., *Chassin* id. m. 80.
- [56] *La Salle de Rochemaure*: Du Danube à la Sprée. Aurillac, 1909. 271., 273., *Lucien Vigneron*: Entre les Alpes et les Carpathes. Paris, 1883. 189., *Tissot* id. m. 275., *Chélaré* id. m. 50.
- [57] *Lelkes* id. m. 216.. 1.
- [58] *Verne Gyula*: Sándor Mátyás. (Fordította Huszár Imre.) Budapest, 1917. IV. kiadás. 37.
- [59] Uo. 88.
- [60] *Dobsa Lajos*: Az 1848. évi francia forradalom. Pest, 1848. Az 1948. évi kiadásban 55–56. I. Lásd még *Hugo Károly* id. cikkét a Pesti Divatlapban, 1848. 16. szám. (415: 1.)
- [61] *Michelet*: Nécrologie sur Gérando. National. 1850. január 8-i szám.
- [62] *Pulzsky* id. m. I. k. 248.
- [63] A szállóige történetét *Terbe Lajos* írta meg Egy európai szállóige életrajza címmel. (Budapest, 1937.)
- [64] Megjelent az 1850. évre kiadott Almanach du Peuple-ben. Lásd a Debreceni Szemle kiadásában Hungarica címmel megjelent kiadványban 19.
- [65] *Alexis Champagne*: Les Hongrois. Chanson démocratique.
- [66] *Clémence Robert* id. m. 4.
- [67] Lásd a Debreceni Szemle kiadásában Hungarica címmel megjelent kiadványban 9.
- [68] Hazánk s a Külföld. 1866. évi évfolyam. 794.
- [69] »...devant vous, peuple chevaleresque...«. Közli *Lelkes* id. m. 274.
- [70] *Hankiss János*: A magyar völegény lovagiassága. Hungarica 39–40.
- [71] *Mme Adam*: La Patrie hongroise. Paris, 1884. 196., *Lelkes* id. m. 204.
- [72] Revue des Deux Mondes. 1896. évi júniusi 1-i szám. 720. l.
- [73] »Stolz und hitzig, Hose rot und Schnurrbart spitzig«, idézi egy német képeskönyvből *Hankiss János* Nemzetkép és irodalomkutatás c. tanulmányában 14.
- [74] Egy francia lap Magyarországról. Hazánk s a Külföld. 1865. évi évfolyam 119–122., 134–135.
- [75] Uo. I. k. 121.
- [76] *Elisée Reclus*: Nouvelle géographie universelle. Paris, 1878. III: k. 339.
- [77] *Juliette Adam*: La Patrie hongroise. Paris, 1884.
- [78] *Dezső Lipót*: Külföldi furcsaságok Magyarországról. Mit tanítanak rólunk a külföldi iskolákban. Szombathely, 1928. 11.
- [79] *Birkás Géza*: A magyarság francia barátai régen és most. Pécs, 1936. 18.
- [80] *Beudant* id. m. I. k. 211–212.
- [81] *Auguste de Gérando*: La Transylvanie et ses habitants. Paris, 1845. II: k. 217., *Malte-Brun*: Précis de la géographie universelle ou Description de toutes les parties du monde. Paris, 1826. (II. kiadás) III. k. 402.
- [82] *Marmont, duc de Raguse*: Voyage du maréchal duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie etc. Paris, 1839. 53–55.
- [83] Hazánk s a Külföld. 1865. I. k. 121.
- [84] *Victor Tissot* id. m. 155.
- [85] *Mme Juliette Adam* id. m. 176.
- [86] *Jules Massenet*: Mes souvenirs 1848–1912. Paris, 1912. 156., 158.
- [87] *Louis Ulbách*: La Csárdás. Paris, 1888. 31–32.
- [88] *La Salle de Rochemaure* id. m. 100., 283.
- [89] *Emile Doumergue*: La Hongrie calviniste. 1912. 10.

- [90] *Lelkes István* id. m. 235.
 [91] Uo. 235.
 [92] *Tissot* id. m. 150.
 [93] *Chassin* id. m. 191.
 [94] *Raoul Chélar*d id. m. 157.
 [95] *Le Monde illustré*. 1879. szept. 21-i szám.
 [96] *Edouard Thouvenel*: La Hongrie et la Valachie. Paris, 1840. 7.
 [97] *Tissot* id. m. 207.
 [98] *Vigner*on: Entre les Alpes et les Carpathes. Paris, 1883. 189–190.
 [99] *Mme Adam* id. m. 122.
 [100] *Joseph Bárdos*: La Hongrie dans les encyclopédies françaises des XVIIe et XVIIIe siècles. Szeged, 1940. 56.
 [101] *Tissot* id. m. 158., 159.
 [102] *Raymond Recouly*: Le pays magyar. Paris, 1903. 18–19.
 [103] *Birkás Géza*: Francia utazók Magyarországon. Szeged, 1948. 105.
 [104] *Beudant* id. m. I. k. 68–69.
 [105] *Birkás Géza*: Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban. Győr, 1931. 19.
 [106] *Thouvenel* id. m. 39. l.
 [107] *Recouly* id. m. 256–257.
 [108] *Polónyi Nóra*: A román propaganda hatása Nyugateurópa közvéleményére. Hírel. 1943. I. k. 496–497.
 [109] *Revue de Transylvanie*. 1934. No. 3. 278.
 [110] *Pulszky* id. m. I. k. 434.
 [111] *Irányi Dániel*: Levelek Párisból. XXIII. Hazánk s a Külföld. 1867. március 27. szám. 203.
 [112] Mémorandum composé et publié par le Comité élu par l'Assemblée générale des représentants des électeurs roumains tenue à Hermannstadt le 12, 13 et 14 mai 1881. Paris, 1883.
 [113] Le Mémoire des étudiants universitaires de Roumanie relatif à la situation des Roumains de Transylvanie et de Hongrie. Bucarest, 1891.
 [114] Protestation des Roumains de Hongrie et de Roumanie qui font leurs études à Paris contre les persécutions dont souffrent les Roumains de Hongrie. Megjelent 1892. februárjában és márciusában a párizsi lapokban (*Le Temps*, *Le Journal des Débats*, *Le Soleil*, *la République Française*, *La Liberté*, *La Paix*, *La Lanterne* stb.).
 [115] Questions roumaines en Transylvanie et en Hongrie. Réplique de la jeunesse roumaine universitaire de la Transylvanie et de la Hongrie à la »Réponse« faite par la jeunesse magyare des académies hongroises au »mémoire« des étudiants universitaires de Roumanie. Vienne, 1892.
 [116] Mémorandum des Roumains de la Transylvanie et de la Hongrie présenté à Sa Majesté François Joseph Ier. Sibiu, 1892.
 [117] Appel à la Justice. Lettre des citoyens roumains réunis en Meeting National à Bucarest le 3 juin 1894. Bucarest.
 [118] La Question des trois nationalités en Hongrie. Compte-rendu du meeting tenu le 11 juillet 1896 à la salle Wagram à Paris, sous la présidence de M. E. Flourens. Paris, 1896.
 [119] *Francis Charmes*: Chronique de la Quinzaine. *Revue de Deux Mondes*. 1896. évi június 1-i szám. 720.
 [120] *Chélar*d id. m. 48–49.
 [121] *Lelkes* id. m. 217.
 [122] Közölte *Nyírő István* a Debreceni Szemle kiadásában *Hungarica* címmel megjelent kiadványban. 22.
 [123] Ismerteti *Sipos Lajos*: A magyar szabadságharc visszhangja a francia irodalomban c. értekezésében. 88–89.
 [124] *Chassin* id. m. 6.
 [125] *Albert Lefavre*: Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie. Paris, 1902. 4.
 [126] *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból. II. k. (Budapest, 1881.) 451.
 [127] *Kossuth* id. m. III. k. 690.

- [128] Revue Internationale de Sociologie. 1916. 298.
 [129] Revue de Transylvanie. 1936. 514.
 [130] *Irányi Dániel*: Levelek Párisból. Hazánk s a Külföld. 1867. március 27-i szám. 205.
 [131] Erre utal *Francis Charmes*-nak a következő megállapítása is: Les Magyars ont de tout temps excité ils excitent encore les sentiments les plus divers; mais on ne peut pas leur refuser un patriotisme indomptable, un esprit politique merveilleusement aiguisé, une surprenante facilité d'adaptation aux idées occidentales, enfin un ensemble de qualités qui, mêlées à quelques défauts, ont fait d'eux une des nations les plus intéressantes de toute l'Europe. (Revue des Deux Mondes, 1896. évi június 1-i szám. 718.)
 [132] *Reiner Bertalan*: Magyar kultúr-képek. Budapest, 1891. 82.
 [133] *Théo—Critt*: Russes et Autrichiens en robe de chambre. Paris, é. n. 85. Cahu a cigányzenészek viseletével kapcsolatosan hasonló választ kapott: Quel costume? me répond l'un d'eux. — Votre costume national, celui des Tziganes. — Depuis trente ans, on ne le porte plus. — Pourtant, à Paris, nous avons souvent des Tziganes et toujours ils se montrent en costume. — A Paris, monsieur, c'est possible, mais pas ici. (Théo—Critt id. m. 100.)
 [134] La Hongrie ancienne et moderne. Par une société de littérateurs sous la direction de M. J. Boldényi. Paris, 1851. 18., *Chassin* id. m. 12.
 [135] *A Millaud*: Voyage d'un fantaisiste. Paris, 1873. 135—136. A magyar és hongrois szónak használatára vonatkozólag lásd még: *Ladislav Palásti*: Hongrois ou Magyar? Gazette de Hongrie. 1942.

ОФОРМЛЕНИЕ ВОЗЗРЕНИЯ ФРАНЦУЗОВ НА ВЕНГРОВ В 19 ВЕКЕ

Л. Палашти

Воззрение французов на венгров в начале 19 века вообще не было неблагоприятным. В Франции венгры слыли героическим, рыцарским народом, который любит свою родину горячо. Эти, характеризующие венгров черты еще больше становили общезвестными после революции 1848 г. и последовавшая затем освободительная война. Эту картину дополняли — как по общему признанию венгерские черты — гордость и любовь роскоши. Вследствие путевых записок путешественников, находящихся в продолжении столетия все чаще в Венгрии, картина венгров обогатилась с новым, общезвестным чертом: с чертом гостеприимства. Во второй половине века о венграх начинали судить по национальной политике их руководителей, которая зарубежом находила очень неприятный отклик, хотя народ не мог отвечать за ошибки в национальной политике своих руководителей. Но известность свободолюбия венгров сохранялась и в этой, превращающей для них все более неблагоприятной, атмосфере. Автор заканчивает свой трактат с тем, что за зарубежные проявления венгерского отношения нужно и в будущем следить с наибольшей тщательностью и общественность знакомить с их суммированием, а пробелы мы должны пополнить.

DIE ENTWICKLUNG DER MEINUNG ÜBER DIE UNGARN BEI DEN FRANZOSEN IM XIX. JAHRHUNDERT

von
L. PALÁSTI

Im Anfang des XIX. Jahrhunderts war die Meinung der Franzosen über die Ungarn im allgemeinen nicht ungünstig. Die Ungarn standen in Frankreich im Rufe eines vaterlandsliebenden, freiheitsliebenden, tapferen, ritterlichen Volkes. Diese für die Ungarn charakteristisch gehaltenen Züge wurden durch die Revolution des Jahres 1848 und den darauffolgenden Freiheitskrieg noch verstärkt. Das Bild ergänzten Stolz und Prachtliebe, als allgemein genannte Charakterzüge. Durch die Reisebeschreibungen der in diesem Jahrhundert Ungarn immer häufiger aufsuchenden Ausländer wurde das Bild durch einen in weiten Kreisen bekannt gewordenen Zug be-

reichert, durch den Zug der Gastfreundlichkeit. In der zweiten Hälfte des Jahrhunderts begann man die ungarische Nation immer mehr nach der im Ausland einen sehr ungünstigen Wiederhall erweckenden Nationalitätspolitik der führenden Kreise zu beurteilen, obzwar die Nation nicht für die Fehler verantwortlich war, die die Leiter gemacht hatten. Der Ruf der grossen Freiheitsliebe blieb aber der ungarischen Nation auch in dieser sich immer ungünstiger gestaltenden Atmosphäre erhalten.

Der Verfasser endet seine Studie damit, dass ausländischen Meinungsäusserungen auch in der Zukunft mit der grössten Aufmerksamkeit verfolgt werden müssen, dass die Öffentlichkeit davon in Kenntnis versetzt, das Mangelnde nachgeholt werden muss.